

فرمان آزادی کشتی رانی در رود کارون

۲

هنگامیکه بعنوان عکس‌العمل تسخیر هرات از طرف ایران سواحل جنوبی ایران بوسیله قوای انگلیس اشغال شد از موضوعاتی که بین دو دولت مورد مذاکره واقع شد یکی هم موضوع کشتی رانی در رود کارون بود که دولت ایران پیشنهاد نمود هرات بدولت ایران واگذار شود و در عوض کشتی‌های انگلیسی بتوانند آزادانه در رود کارون عبور و مرور نمایند مؤید این مطلب دستخط ناصرالدین شاه است که چندی بعد از قضایای هرات و معاهده پاریس در جواب میرزا سعیدخان وزیر امور خارجه وقت که تقاضای انگلیسها را در مورد کشتی رانی در کارون باطلاع او میرساند صادر شده است باین شرح (۱)

"جناب وزیر اولاً" فقره رود کارون و ساختن راههای عرابه از بوشهر به تهران در وقتی طرح شده بود که مسئله هرات در میان بود که دولت ایران در ازای تصرف هرات این کار را قبول کرد و واضح است که این دو کار چقدر عمده بوده است که در مقابل تصرف هرات جزء قرار نامه و عهد نامه کرده بودند بعد از آنکه قرار نامه صورت نگرفت و منتفی شد این دو شرط هم با آن قرار نامه امضاء نشده موقوف شد حال چه شده است که بدون هیچ شرط عمده که در قبول ایران از طرف دولت انگلیس باشد دولت ایران مجانا " و بلاعوض این کار عمده را قبول نماید ؟ و حال آنکه یک فقره آن را که ساختن راه عرابه رواز بوشهر به تهران باشد شروع کرده و مشغول است البته چاپاران انگلیس ملاحظه کرده‌اند که راه از تهران الی کنارکرد رسیده است و در اصفهان و شیراز هم ظل السلطان با تجار مشغول حرف و قرار است که تجار را شریک اینکار نماید و خود هم شریک باشد و دولت هم امداد کند و راه تمام شود ثانياً " چون فقره رود کارون جزء عمل و کارهای داخله طنی است من به

(۱) میرزا سعیدخان یادداشت سفارت انگلیس را در پاکتی گذارده و روی آن چنین نوشت یادداشت سفارت انگلیس در باب رود کارون و روزنامه مذاکرات با وزیر مختار در این فقره از عرض خاکپای مبارک اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاهی روحانفاده خواهد گذشت .

تنهایی نمیتوانم در این فقره کاری کنم و رآی بدهم مگر به اطلاع و آرای مردم و رجال دولت اگر راجع به کار دیوانی بود البته می توانستم خود تنها قبول یا رد نمایم چون کار عمده راجع بداخله مملکت است من قدرت ندارم که خود بشخصه رآی بدهم والا در دوستی با دولت انگلیس از هیچ چیز خدا شاهد است مضایقه ندارم اگر مورد بحث مردم نمی شدم باید رآی عامه را در این کار ملاحظه کرد (۱) پیداست ناصرالدین شاه با معاذیر گوناگون و با تعارف های دیپلماتی از زیر بار توقعات مستمر دولت انگلیس شانه خالی میکرده گر چه اینکار به نفع ایران و باعث آبادی کشور بوده ولی ملاحظه از روسها شاه را در انجام چنین کاری به تأمل وادار میکرده اینک برای نمونه پاسخی را که دولت ایران راجع به کشتی رانی در کارون در جواب یکی از یادداشت های دولت انگلیس به سفارت آن دولت در تهران تسلیم نموده است و ملاحظات سیاسی دولت ایران را یاد آور شده عیناً "نقل مینمائیم : "مراسله آنجناب جلالت مآب مورخه شهرشوال ۱۲۹۴ که دایر به آوردن کشتی بخارتجارتی برود کارون اظهار داشته و سوادفارسى از یادداشت خود مورخ ۲۳ شوال ۱۲۹۳ ارسال فرموده بودند واصل گردیده با کمال احترام جواباً " زحمت افزا میشود که اولیای دولت علیه ایران همواره از خیرخواهی و دوستی حقیقی دولت انگلیس قرین امتنان و زایدالوصف مایلند که حتی المقدور اظهارات آن سفارت را به احترام و اجرا مقرون دارند لیکن در باب رود کارون و راه انداختن کشتی بخار در آنجا به ملاحظه و موانع پولیتیکی که بالفعل موجود است و ذکر آنها لازم نیست عجالتاً " بالکلیه معذور و از عدم امکان اجرای این کار در این اوقات قرین افسوس میباشد همواره احترامات فائقه دوستدار را نسبت بخود بر قرار دانند زیاد زحمت افزا نمی شود ۲۰ شهر رجب ۱۲۹۴ (۲)

همزمان با فعالیت های دولت انگلیس برای آزادی کشتی رانی در کارون دولت فرانسه نیز اشتیاق به تحصیل امتیاز کشتی رانی در کارون را پیدا نمود و در سفر دوم شاه بوسیله دکتر طولوزان طبیب مخصوص شاه تقاضای خود را مبنی بر تحصیل امتیاز کشتی رانی در کارون با اطلاع رسانیدند در این پیشنهاد گفته میشد که انحصار کشتی رانی در کارون اختصاصاً " به فرانسویها داده شود در مقابل فرانسویها به بستن سد اهواز و آبادی اراضی مجاور کارون اقدام کنند .

لیکن شاه ایران بهمان ملاحظات سیاسی که از دو همسایه قوی و مزاحم ایران داشت با این تقاضا موافقت نکرد ولی بطوریکه دیدیم ناصرالدین شاه سرانجام برای عمران خوزستان

(۱) ص ۱۵۳ عصر بی خبری از ابراهیم تیموری

(۲) عصر بی خبری ص ۱۵۶

ملاحظات سیاسی را یکسو نهاد و پس از اعزام نظام السلطنه به استانداری خوزستان و احداث بندر ناصری و تلگراف خانه‌ها و سرباز خانه‌ها آزادی کشتیرانی در کارون را اعلام داشت که در این امر کاردانی و اصرار و لف‌هم خیلی مؤثر بود و چون او زیاد اصرار میکرد وزارت خارجه ایران بدستور شاه از دولت انگلیس تعهد گرفت که هر گاه روسها در ایران به عملیات نظامی دست بزنند انگلیسها هم به تقویت نیروی ایران بپردازند اینک متن اعلامیه دولت علیه ایران: نظر بوسعت تجارت و آبادی مملکت خود و ترقی فلاح خوزستان و اهواز قرار داده است که کشتی‌های تجارتي عموم دول بدون استثناء علاوه بر کشتی‌های بادبانی که سابقاً در رود کارون عبور و مرور میکردند در رود کارون از محمره الی سد اهواز بحمل و نقل مال التجاره مشمول باشند ولی مشروط است بر اینکه از سد اهواز بی‌الا تجاوز نکنند زیرا که از سد بی‌الا مخصوص به کشتی‌های بادبانی و تجارتي خود دولت ایران و تبعه دولت ایران است و حق العبوری هم که دولت ایران فرار داده است در محمره ادا کنند و حامل اشیائی که قدغن دولت ایران است نباشند و بیشتر از اندازه که برای گرفتن و گذاشتن بارهای تجارتي لازم است توقف نکنند به جهت استحضار آن جناب زحمت داد مورخه ۲۴ شهر صفر ۱۳۰۶ (۱)

با انتشار این اعلامیه دولت انگلیس بیکی از هدفهای اقتصادی خود در ایران رسید زیرا عمده تجارت جنوب ایران در دست انگلیس‌ها بود و راه اهواز-اصفهان خیلی کوتاهتر از راه بوشهر، شیراز، اصفهان بود و امنیت بیشتر داشت و با سهولت و هزینه کمتر و فرصت کوتاهتری می‌توانستند مال التجاره خود را به اصفهان و تهران برسانند به همین دلیل سر درومند و لطف پس از وصول اعلامیه وزارت خارجه ایران جوابی بشرح زیر بوزارت خارجه فرستاد:

۳۱ - اکتبر ۱۸۸۸ جناب جلالت و نبالت نصاباً فخامت و مناعت انتساباً دوستان استظهار مشفقا، مکرمه مهربانان دوستدار بدون هیچ تعویق جناب جلالتمآب وزیر امور خارجه علیحضرت پادشاه انگلستان را از وصول مراسله آنجناب جلالتمآب مورخه بیست و چهارم شهر حال مشعر بر اعلام افتتاح رود کارون الی اهواز به کشتی‌های بخاری و باری عموم ملل متحابه ایران مطلع ساخت بنا به دستور العمل جناب جلالتمآب مارکسیوس اف سالیسبوری باید قدر شناسی صمیمی اولیای دولت علیحضرت پادشاه انگلیس را از این صلاحدید علیحضرت اقدس شهریاری بولیای دولت علیه ایران اظهار نماید زیاده مصدع نمیگردد فی ۲۵ صفر ۱۳۰۶ (۲) پس از انتشار اعلامیه آزادی کشتی رانی در کارون همان اندازه که انگلیسها

(۱) ص ۵۷ مسئله ایران نقل از ص ۱۵۸ کتاب عصری خبری - تاریخ امتیازات ص ۲۶۷

(۲) ص ۱۶۷ تاریخ امتیازات .

اظهار مسرت و خوشحالی نمودند بر عکس روسها چون منافع اقتصادی و سیاسی خود را در خطر دیدند با این تصمیم اظهار مخالفت نمودند زیرا علاوه از نظریات سیاسی و اقتصادی با هر گونه اقدامات اصلاحی در ایران مخالف بودند ، پرنس دالغورکی سفیر روسیه مقیم تهران که در موقع انتشار اعلامیه آزادی کشتیرانی در کارون در روسیه بود این موفقیت انگلیسها را به بی کفایتی زناویف معاون وزارت خارجه نسبت میداد و زناویف نزدیکی ایران و انگلیس را در اثر سوء رفتار دالغورکی میدانست . بهر حال دالغورکی معجلا" خود را به تهران رسانید و اعتراض شدیدالحنی تسلیم اولیای دولت ایران نمود و از سوی دیگر روزنامه‌های روسیه شدیدا" دولت ایران را بخاطر این عمل بیادانتقاد گرفته و مرتبا" مقالاتی در این زمینه انتشار میدادند روزنامه روسی "نویوریما" (عصر جدید) چاپ پترزبورگ در شماره مورخه ۲۷ نوامبر سال ۱۸۸۸ در این مورد مینویسد :

"کار ما با ایرانیها از ترتیب و قاعده ممکن نیست خارج شود روس با قدرت کامل خود در اموراتیکه راجع به اوست در ایران مجری خواهد کرد و این مطالب موافق تواریخ سابقه بما وصیت شده است و انجام این کارها برای سلطان مقتدری مثل روس سهل و آسان است ممکن نیست که بتوانیم خودمان را راضی کنیم که انگلیس بر ما مقدم باشد و برتری بجوید اگر بخواهد انگلیس در ایران بر ما مقدم شود اسباب ملامت و تاءسف ما خواهد شد ، مسافت ما با ایران و به همه املاک و مخلوق آنجا یک هزارو پانصد ورس است ، از یکصد و پنجاه سال قبل‌الی حال ایران قدرت ما را فهمیده و دولت روس هم با دولت ایران بدوستی و خصوصیت ثابت و برقرار بوده است تا قدرت انگلیس از آنجا زایل نشود ما در حق این دولت کوچک بی قدرت بدگمان خواهیم بود از برای ما ممکن است بدون زحمت از عهده این کار بیرون بیاییم اگر درست ملاحظه کنیم در ایران مثل سایر ممالک مجلس بررسی ندارند و قدرت تجارتشان چندان نیست . ما در مملکتی که حق تحکم را داریم خواهش نخواهیم کرد و دیگر آنکه ما با شاه و امنای دولت او در نهایت احترام حرکت کرده ایم و خیلی هم زحمت کشیده ایم اگر دیپلومات‌های ما دوستانه کارهای خودشان را اصلاح نکنند و با احترام از پیش نبرند با قوت و قدرت خود از پیش برده و انجام خواهند داد .

مشهد و تبریز و بار فروش از حدود روس دور نیست قبل از اینکه بخواهد انگلیس کمک و امداد کند این شهرها تصرف خواهد شد چرا باید خیال کرد که انگلیسها در مقابل ما کمپانی تازه در تهران باز کرده اند و نباید ملاحظه کرد مثل سر درو مندولف که خود را دیپلومات عاقل و کار آگاه و بصیر میداند و از کارهاییکه کرده است مقصود خود را بعمل خواهد آورد اگرچه این فقرات را تلگرافا" مطلع شده ایم خواهیم دید نتیجه این تعارفات او را روس ، بدون هیچ ملاحظه و احتیاط در سر حرف خود ایستاده بایران حکم خواهد

کرد عهدنامه‌ای که در سنه ۱۸۸۱ (منظور عهدنامه آخال و خراسان که برای تعیین حدود بین ایران و روسیه منعقد گردیده است) بسته شده مجری نماید ولی باید ساعی و جاهد باشد که نتیجه آنها بد عاقبت نشود ماء مورین روس در ایران نسبت به سابق باید بیشتر باشند و لازم، میدانیم که در همه سرحدات ایران اگنت و نماینده بگذاریم حتی در کنار رودخانه‌ها و این اگنت‌ها باید اشخاص تربیت شده و حکمای روسی باشند بجهت اینکه روسها در امر دیپلوماسی خاطر جمع ترند و ممکن نیست جنرال قونسول مشهد مسلمان باشد امروز این مقدمه را در روزنامه گراژ دانین میگوید باید راههای تهران و مشهد بخاک روس متصل بشوند بجهت سهولت در عبور و مرور در اینکار هرچه زودتر اقدام بشود بهتر است آنچه لازمه انگلیس است خواهد فهمید که او مثل روس به ایران دسترسی ندارد و به او افغانستان را واگذار میکنیم ولی نخواهیم گذاشت پا به ایران بگذارد و او هم راضی نخواهد شد در این موارد خود را ذلیل کند زیرا خاک ایران نزدیکتر است به احاطه و تصرف روس، دولتی که قادر بر هیچ نباشد قیمی مثل روس به او لازم است نه انگلیس.

مدت زمانی نیست که انگلیسها از هزار ورس به این طرف از هندوستان آمده که سرحدات ما را با افغانستان تعیین کنند و از این بابت میخواستند اوقات را بر ما تلخ کنند که ماء مورین دولت مخفی آمده اند برای محافظت سرحدات اما آمدنشان بیحاصل بود ما هم لازمه احترام را به آنها کرده و از خطرات دائمی هندوستان آنها را آسوده کرده و به آنها واگذار کردیم آنچه را که توانستیم ولی حالا کار طوری گردیده است که قدرت ما به ایران بیشتر است از قدرت انگلیس در افغانستان، این مسئله را باید انگلیس ملتفت شود والا ممکن است بحالت سابق خود بر قرار باشد (۱) با این ترتیب روسها مخالفت شدید خود را بر ضد آزادی کشتیرانی کارون آغاز نمودند، پرنس دالغورکی سفیر روسیه مقیم تهران تهدید به قطع روابط سیاسی میکرد و دولت ایران را مسئول قطع روابط سیاسی دو دولت میدانست. در حالیکه افتتاح کارون یک قدم بزرگ عمرانی و اصلاحی داخلی بود و اگر چه انگلیسها از آن استفاده می بردند اما نمایندگان کشورهای بیطرف چون اتریش و آمریکا و آلمان این اقدام شاه ایران را می ستودند و مقاومت او را در برابر روسها تجلیل میکردند (۲) سرانجام ناصرالدین شاه که به فکر سفر سوم فرنگستان و بعضی تحولات و تغییرات افتاده بود و از تحریکات روس در مدت غیبت خود بیم داشت ناچار انا بیک را ماء مور مذاکره با

(۱) ص ۳۱۴ و ۳۱۵ عصر بی خبری

(۲) ج ۶۷ ص ۵ روابط سیاسی گفتار وزیر مختار آمریکا - گفتار وزیر مختار آلمان ص ۱۳۳ اسناد سیاسی دوران قاجاریه .

سفیر روس نمود . ولی تقاضای سفیر روس چندان شاق بود که اتابک نمیتوانست آنها را قبول نماید بالاخره مذاکرات زیاد و فعالیت متوالی اتابک و رفت و آمدهای میرزا عباسخان قوام الدوله وزیر خارجه بین سفیر روس و دولت ایران اتفاق نظر حاصل گردید و قرار شد دولت ایران امتیازاتی هم بر اساس پیشنهادهای دولت روسیه به آن دولت واگذار نماید با این شرح :

۱- کشتیرانی در مرداب انزلی

۲- آزادی سفیدرود و بعضی از رودهای وسیع شمال که مصیبتان به بحر خزر است

۳- ساختن راه عرابه رو انزلی تا تهران

۴- تسهیلات راه استرآباد و اردبیل

۵- ایجاد راه آهن در منطقه شمال . پس از این توافق بود که روسها بطریق انصاف آمده

شماره ۴۶۹۱ روزنامه نوریمیا نوشت "ایرانیها رودخانه کارون را بروی عموم کشتی های ملل بجهت این باز کردند که حمل و نقل امتعه خودشان را با این وضع سختی و اشکال راههای تجارتی که حالا در ایران هست آسان بکنند و هرگز خیال مخالفت با روسیه نداشتند نظری بشرائط آزادی کشتی رانی در کارون نشان میدهد که اختیارات خارجه خیلی محدود است و اگر این شرائط به میل انگلیس ها نوشته شده بود هرگز مشروط به این محدودیت نوشته نمی شد . به قول روزنامه نوی میا این قرار داد کاملاً " به میل انگلیس ها بسته نشده بلکه آنها از بعضی محدودیت ها راضی بودند ولی در دادن این امتیازات به روسها با سفیر انگلیس مشورت شد سفیر انگلیس هم به تبعیت از سیاست دولت متبوع خود برای احتراز از تصادم و اصطکاک شدید با روسها در ایران دادن این امتیاز را مصلحت دانست .

در این خصوص اتابک ضمن گزارشی نظریه ولف را برای شاه چنین توضیح داده است :
در باب امتیازاتی که بروسها داده شود تصدیق کرد و میگفت البته لازم است به آنها هم چیزی داده شود و البته با ملاحظه صرفه و صلاح دولت باید داده شود . در باب مسئله جنگل هم صحبت شد تصدیق این غلام را کرد و گفت البته این کار خوبی نیست وقتیکه سعی خواهم کرد که طوری بکنم که روسها راضی شوند .

در پایان این مقاله نامه رئیس کمپانی کشتی های بازرگانی فرات و دجله " را که در شماره یازدهم ژانویه ۱۸۸۹ روزنامه تایمز لندن (مطابق هشتم جمادی الاولی ۱۳۰۶) درج شده (و حاوی اطلاعات دقیق و مفیدی از چگونگی و اهمیت اقتصادی کشتی رانی کارون می باشد) ترجمه و در اینجا نقل می کنیم . "این روزها خاطر ما متوجه افتتاح رود کارون است که اعلیحضرت شاهنشاه ایران برای تجارت عالم کشتی رانی آنجا را اجازه داده اند و کشتی بخار موسوم به "بلوس لینج" متعلق به کمپانی فرات و دجله در کار حرکت در رودخانه

مزبور است ، شرح وضع رودخانه و فوایدی که از این راه برای تجارت متصور است و مشکلاتی که در آنجا هست خالی از فائده عمومی نخواهد بود ، در ایران رودخانه که کشتی بخار بتواند در آن حرکت کند منحصر به کارون است و رودخانه مزبور دو دهنه دارد یکی در مصب شط العرب که در آنجا با آب دجله و فرات ممزوج شده به دریا می رود ، دهنه دیگر مصب این رودخانه به خلیج فارس است ، راه کشتی بخار جدید از دهنه شط العرب خواهد بود و بندر محمره در آنجا واقع است ، از بصره که واسطه تجارت مابین فرنگستان و یک قسمت بزرگ خاک عثمانی است تا محمره چند ساعت مسافت بیشتر نیست یک شعبه از رود کارون قدری بالاتر از محمره جدا شده به امتداد شط العرب به دریا می رود عمق این شعبه در کمی آب فریب نه پا است و در صورت لزوم کشتی به سهولت در آن میتوان حرکت کرد مسافت مابین محمره و اهواز از راه آب صد و چهارده میل است و کشتی موسوم به "بلوس لینج" در بیست و دو ساعت از بصره به اهواز رفته است .

اهواز قریه ایست قریب دویست نفر سکنه دارد کشتی های خارجه از آنجا تجاوز نمیتوانند بکنند ولی کشتی تا شوشتر میتواند برود ، نزدیک اهواز سد قدیمی است که مخروبه است و رودخانه در آنجا سی و پنج ذرع عرض دارد و آب آن بقوت تمام جاری است کشتی باید زیاد قوت داشته باشد که در آنجا بتواند برخلاف آب حرکت کند ، بواسطه تدابیر مهندسی میتوان این اشکال را به سهولت رفع کرد . از اهواز به شوشتر از خشکی پنجاه و دو میل مسافت است و از بند اهواز تا بند قیر پانزده میل مسافت است در اینجا در نزدیکی قریه کوچکی رود کارون وارد دزفول و نهر آب گرگر را که قدری بالای شوشتر از کارون جدا کرده اند در اینجا دوباره به رودخانه میریزد در باب رودخانه دزفول همینقدر لازم است اشاره بکنیم که "لیوتنان" با "کاپیتان لینج" سابقا " با کشتی بخار در این رودخانه به مسافت چند میل نزدیک دزفول رفته اند . برای رفتن به شوشتر از روی آب دو راه است یکی از خود رودخانه و دیگری از روی نهری که از رودخانه جدا کرده اند حرکت کشتی در روی نهر آب سهلتر است و نامسافت یک میل نزدیک شوشتر میتوان رفت ولی از روی رودخانه تا پنج میل به شهر مانده بیشتر نمیتوان رفت ، نهر مزبور بیچ و خم زیاد دارد و عبور آن از صحرای حاصلخیزی است از اهواز تا شوشتر از روی این نهر هفتاد و دو میل مسافت است در کنار کارون هیچ شهر نیست ، تجار فرنگی باید متاع خود را از اهواز با قایق های کوچک متعلق باهل مملکت یا با کاروان به شوشتر و از آنجا با کاروان به اصفهان بفرستند .

اصفهان برای تجارت مرکز بزرگی است و از شوشتر تا آنجا دویست و شصت میل راه است و از معابر کوهپایا باید گذشت اگر با وجود این در اهواز و شوشتر و دزفول انبارهای تجارتی معتبر برقرار شود و حرکت کشتی مابین خلیج فارس و این نقاط منظم باشد برای تجارت

محراب مزبور جلوش با پنجره واروس مسدود و علاوه نرده‌های بلندی نیز از جلو پنجره‌ها گذاشته‌اند احدی را حق دخول بر این محراب نیست .

واقعه‌ای که بر احترام این مسجد افزوده و عقیدهٔ مردم را راسخ تر کرده همانا قصه فرار کردن گاو از دست قصاب و پناهندن آن به آن مسجد و محراب است که در ماه جمادی الاولی سنه ۱۲۶۶ اتفاق افتاده و هنوز آثار خیر و برکت آن باقی است . بالجمله مقام صاحب الامر و به عبارت صحیحه مسجد صاحب آباد از مواضع متبرکه شهر تبریز و محل اعتنا و اعتماد عوام و خواص است چنان که لیالی جمعه و سایر لیالی ایام متبرکه تردد و ازدحام می‌شود و نذورات آرند و در ایام محرم و صفر که بهار ایام عزاداری است کافه دسته جات سینه زنان و خونین کفنان در صحن آن اجتماع نمایند و نوحه خوانند و در روز عاشورا ازدحامی فوق العاده و تمامی دستجات تا وقت ظهر در صحن مسجد (؟) حاضر شوند و اهالی شهر از وضع و شریف در صحن حجرات و پشت بامها جمع شوند و در نوحه و گریه با سینه زنان مشارکت نمایند و صورت ضریحی مسدس شبیه ضریح مقدس حضرت سیدالشهدا علیه السلام در این بقعه گذاشته‌اند که مظاف ناس است و روزهای اربعین آن ضریح را اهالی محله شتربان برداشته زینت دسته سینه زنی خود نمایند . این مسجد امامی معین ندارد و اقامت نماز به جماعت در آن نمی‌شود بلی مرحوم مغفور خلد آشیان حاجی میرزا شفیع آقای ثقه الاسلام اعلی الله مقامه قبل از تاریخ ۱۲۶۵ در آنجا اقامت نماز جماعت می‌کرده‌اند و در تاریخ مزبور مسجدی هم در پشت مقام که همین مقام است تاء سبس کرده‌اند و فعلا " موجود است والسلام .

(بقیه از صفحه ۷۵)

ایران از این راه امیدواریهای خوبی است ، امیدواریم که دولت ایران اهتمام کند و از این راه تجارت برای ایران به قدریکه ممکن است فایده حاصل نماید .

"مستر مکنزی" که در باب کارون اهتمام زیاد کرده و "کاپیتان رنس" در این اواخر از اهواز به اصفهان سفر کرده‌اند از قرار تقریر آنها این راه تعمیر لازم دارد و لازم است که خود ایرانی‌ها کشتی رانی از اهواز به بالاتر را ترقی بدهند .

عامل ما "مستر تایلر" که حالا در کنار کارون است همه جا اظهار مهربانی و دوستی دیده است امیدواریم نیک رفتاری مشارالیه سبب این باشد که بتدریج تجارت اروپا از راه خلیج فارس داخل ایران بشود . پایان